

КРИСТИНА Ж. РАНЂЕЛОВИЋ¹

ТИЈАНА Р. ТОДИЋ ЈАКШИЋ²

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ПСИХОЛОГИЈУ

ПРИКАЗ ИНСТРУМЕНАТА ЗА ПРОЦЕНУ ЛИЧНОСТИ – СТРУКТУРАЛНИ ТЕСТ ЛИЧНОСТИ И МАХОВЕР

САЖЕТАК. Рад има за циљ да прикаже два инструмента за процену личности која је конструисао и адаптирао професор Костић – Структурални тест личности и Маховер технику. Говориће се о мотивима за конструкцију и адаптацију инструмената, биће приказана њихова структура и дат опис инструмената. У раду је направљена и компарација адаптиране Маховер технике од стране професора Костића, са изворном верзијом ауторке Карен Маховер. Такође, биће речи о могућностима примене поменутих инструмената у практичне и научно истраживачке сврхе, уз навођење њихових предности и недостатака.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: процена личности; професор Петар Костић; Структурални тест личности; Маховер техника.

¹ kristina.randjelovic@pr.sc.rs

² tijana8504@yahoo.com

Рад је примљен 4. фебруара, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 30. марта 2020.

УВОД

Међу психолозима постоје велике разлике у дефинисању појма личности (Rot, 1969). Неки психолози посматрају личност кроз способности човека. Бројни су аутори који наглашавају само унутрашњу основу понашања (унутрашње узроке понашања). Има аутора који наглашавају само биолошку основу личности (урођене диспозиције, тј. наследну основу и инстинкте) за разлику од оних који говоре о личности из угла и улоге срединских и нарочито социјалних фактора у њеном развоју. Други дефинишу личност изучавајући све оно што покреће на активност (мотиви, потребе, нагони...) наглашавајући динамички карактер. Аргументовани систем претпоставки о компонентама личности и њиховој међусобној интеракцији и/или развоју назива се теоријом личности (Repišti, 2016). У психологији личности можемо говорити и о моделима личности који се већином односе на структуру (склоп) личности, а квалитетни модели морају испуњавати услове које испуњавају квалитетне теорије. Неки од савремених модела јесу лексички, биосоцијални и кружни. Лексички модел почива на претпоставци да се компоненте личности могу издвојити из језика (придева, атрибута, односно дескриптора личности), помоћу одређених статистичко-психометријских процедура (Смедеревац и Митровић, 2006). Другим речима, дескриптори (атрибути) личности су „записани“ у језику који говори одређени народ, на одређеном простору. Биосоцијални модел подразумева да личност у почетку обухвата биолошки детерминисане, односно наслеђене компоненте, које су по својој природи сличне онима код других особа, али су и у одређеној мери различите (Repišti, 2016). Ове урођене тенденције, током живота индивидуе, усмеравају се искуствима у породици и култури којој особа припада и за последицу имају развијање навика, мисаоних процеса и емоционалних образаца који такође одређују личност. Кружни или циркумплекс модел подразумева да се личност формира, изражава, али и мења у зависности од интерперсоналних релација. Према овом моделу, личност је само хипотетички ентитет, који се може проучавати једино у контексту међусобних односа (Wiggins, 1996). Ова теорија припада социјално-психолошким теоријама (Хол и Линдзи, 1983), тако да јединица проучавања није личност, већ међусобна ситуација.

Кател је истицао да психолошка наука захтева прецизност мерења, ваљаност објашњавања понашања и поузданост предви-

Ћања (Cattell & Kline, 1977). За потребе мерења и истраживања личности користе се бројне технике: мере самопроцене, скале процене, упитници, инвентари личности, тестови личности. Инвентари представљају инструмент који мери неколико конструката (концепата, димензија личности, вредности, мотивације...). Пример је NEO-PI-R који мери пет димензија личности или Ајзенков EPQ. Тестови личности могу бити објективни, пример Кателов 16PF и пројективни, уз помоћ које се на заобилазан, посредан начин дијагностификују дубинске особине личности. Неки од најпознатијих пројективних тестова су: Роршахов тест, Маховер тест цртежа људске фигуре, Тест недовршених реченица, Тест тематске аперцепције и Розенцвајгов тест.

Један од наших најистакнутијих психометричара, проф. др Петар Костић, бавио се конструкцијом и адаптацијом психолошких мерних инструмената за процену личности. У тексту који следи приказана су два инструмента која је он конструисао и адаптирао – Структурални тест личности и Маховер техника.

СТРУКТУРАЛНИ ТЕСТ ЛИЧНОСТИ

Структурални тест личности настао је као резултат тридесетогодишње праксе и истраживања, услед наставних и практичних захтева који су се постављали пред ауторе теста (Костић, Ранђеловић, Влајић, 2012).

Крајем 80-их година XX века јавила се потреба за што објективнијим описом кандидата приликом селекције припадника специјалних војних и полицијских јединица, где се од психолога очекивало да пружи податке о реалним могућностима сваког кандидата. У сличној позицији нашли су се и школски психолози у основним и средњим школама, приликом усмеравања ученика током професионалних опредељења у завршним разредима (Костић, Влајић, Ранђеловић, 2011). Наставни аспект разлога за конструкцију Структуралног теста личности (СТЛ) тицао се потребе да наставници, у оквирима својих предмета (психометрија, методологија и психологија индивидуалних разлика), студентима, а будућим психолозима, покажу како се употребљава и како функционишу професионални алати (тестови) психолога (Костић и др., 2012).

Особеност СТЛ-а је та што представља тест личности који је утемељен на три, у савременој психологији доминантна, модела структуре личности – лексичком (Digman, Costa, McCrae), биосо-

цијалном (Cloninger) и кружном (циркумплекс, Plutchih). Иако постоји велики број тестова који се ослањају на поменуте теорије личности, до сада није конструисан ни један тест личности који би истовремено покрио све релевантне аспекте предвиђене поменутим моделима (Костић и др., 2012). Једно од ограничења тестова личности огледа се у могућности да испитаници „штелују“ своје одговоре, односно да одговарају на друштвено прихватљив начин. Особе са израженијом вербалном интелигенцијом, које имају животног или психолошког знања и искуства, могу лажирати одговоре на тесту личности „гланцањем тестовне фасаде“ (Berger, 1989). Конструкција СТЛ-а представља покушај контроле давања социјално пожељних одговора и приказивања себе у складу са одређеном улогом прокламованом контексту. Својим адекватним метријским карактеристикама, СТЛ обезбеђује мерење релативно стабилних облика понашања која су подложна лажирању (склоност криминалу, отпорност на стрес, лагање, беспринципијелни прагматизам...) (Костић и др., 2012).

СТЛ сачињавају три независна теста која су се до сада независно користила у психолошкој пракси. То су:

- 1) Петофакторски модел развијен под лексичком парадигмом, а по узору на НЕО-ПИ Р Косте и МекКрија (Knežević, Džamonja-Ignjatović, Đurić-Jočić, 2004);
- 2) Седмофакторски модел (четири димензије темперамента и три карактера) Клонинцеровог психо-биолошког приступа (Smederevac i Mitrović, 2006);
- 3) Плучиков реформисани тест профил индекс емоција ПИЕ-СПС84 (Plutchih, 1989).

Четврта структура у овом тесту личности су три контролне скале: а) грубе пажње; б) испитаничке поузданости (ПИ); ц) скала неодлучних одговора (ТРИЦЕ). Дакле, укупно 23 скале са укупно 274 ставке. Ставке су формулисане тако да испитаник на сваку од њих одговара на скали Ликертовог типа (1 – тврдња је потпуно нетачна; 2 – тврдња је углавном нетачна; 3 – тврдња је таква да је подједнако и тачна и нетачна или не могу да се одлучим; 4 – тврдња је углавном тачна; 5 – тврдња је у потпуности тачна). Тест има два формата (самоопис и опис другог), две форме (онлајн и папир-оловка) и три језика (српски, мађарски и хрватски). Предности онлајн теста су те што нема прескакања одговора, нема одговора ван распона скале (од 1 до 5) и подаци су одмах након попуњавања упитника доступни за обраду. Једина разлика изме-

ђу „самоописа“ и „описа другог“, осим упутства, јесте у грама- тичком лицу формулације ставки. На пример „Она (односи се на особу коју треба описати) неће манипулисати људима да добије оно што јој треба“ (опис другог); „Нећу манипулисати људима да добијем оно што мени треба“ (самоопис, ја нећу...). Тест је стан- дардизован на узорку од преко 6.000 испитаника и поседује со- лидне метријске карактеристике (Костић и др., 2012). Поузданост скала теста (α) креће се од .704 (самоконтрола) до .868 (агреси- ја), $AS-\alpha=.815$ $SD-\alpha=.419$. Конкурентска ваљаност спрам оригиналних скала креће се у распону од $r=.371$ (духовност) до $r=.817$ (екстраверзија), $AS-r=.558$, $SD-r=.151$ (Костић, Ранђеловић, Јеремић, Костић, 2015).

Димензије скала СТЛ су следеће: Димензије Нормановог моде- ла Великих пет (Big Five, Costa, McCrae), лексички приступ:

- 1) Неуротицизам (N) – емоционална нестабилност, особу са ви- шим скором на овој димензији одликује понашање које је страшљиво, огорчено, гневно, с осећањем кривице, тужно, беспомоћно, узнемирено, импулсивно и осетљиво на све жи- вотне тешкоће и проблеме;
- 2) Екстраверзија (E) – особе са високим скоровима на овој димен- зији су другим људима сусретљиве, топле, дружељубиве, асертивне, снажног активитета, са пуно позитивних емоција и са високом жудњом са снажним стимулусима из спољне средине;
- 3) Отвореност ка искуству (O) – особе са високим скоровима на овој димензији одликује богатство унутрашњег света, есте- тичност, сложен емотивни живот, отпор према рутини, интеле- лектуална радозналост и склоност надличним вредностима. Отвореност је увек у позитивној корелацији са објективним емпиријским когнитивним достигнућима, па чак и за профе- сионалним опредељењима (културолошка, литетарална и на- учна);
- 4) Пријатност (A) – добронамерност спрам људи, интерперсо- нално поштење, искреност, несебичност, скромност и актив- на брига за добробит људи из интерперсоналног поља;
- 5) Савесност (C) – самопоуздање у сопствену ефикасност, интер- ни локус контроле, осећање дужности, поштење, спремност за напоран и истрајан рад, самодисциплина и самоконтрола.

Димензије Клонинџеровог седмофакторског модела, модел биосоцијалног учења:

- 6) Авантуризам (NC) – радозналост, импулсивност, оптимизам и активно тражење новина и авантура. У ЦНС-у доминира неуротрансмитер допамин;
- 7) Страховање (NA) – песимизам, несигурност и неодлучност, интерперсонална стидљивост и склоност брзом замарању, те потреба за прекидима активности. Серотонин је најактивнији неуротрансмитер у ЦНС-у;
- 8) Љубав (RD) – приврженост пријатељима, сентиментална расположења, срдачност и љубазност према другима и посвећеност пријатељима идејама и акцијама. Норадреналин као доминантан неуротрансмитер;
- 9) Упорност (PE) – марљивост, висок ниво аспирација понекад у нескладу са могућностима, истрајност и упорност вођена циљевима и сликом о себи;
- 10) Самоконтрола (SD) – одговорност, постојаност и склад понашања, одлучна и снажна воља и предузимљивост, промишљеност акција и планирање живота;
- 11) Сарађивање (CO) – толерантно, емпатично и саосећајно прихватање других, посвећеност тимском раду, принципима вођено понашање и прихватање свог дела одговорности за успех заједничких напора;
- 12) Духовност (ST) – надлична идентификација, самосвесност и свесност јединственог поретка света, веровање у ванчулно и онострано и склоност религиозном тумачењу света науштрб научног и рационално-логичког.

Димензије осам Плучикових основних емоција:

- 1) Инкорпорација – друштвеност, послушност, срдачност;
- 2) Заштита – опрезност, послушност;
- 3) Оријентација – несигурност у себе, озлојеђеност, склоност препирању;
- 4) Лишавање – потиштеност, гризе се у себи;
- 5) Одбацивање – несигурност у себе, опрезност, склоност пустоловинама, сметеност;
- 6) Агресија – наглост, склоност пустоловинама;

- 7) Истраживање – опрезност, несигурност у себе, склоност пу-
столовинама, сметеност;
- 8) Репродукција – друштвеност, срдачност.

Контролне скале су:

- 1) Скала грубе (не)пажње (P) – Контрола пажљивости читања
ставки теста (Молимо Вас да прецртате број 1, 2, 3, 4 и 5! Ово је
ставка за контролу да ли пажљиво читате тврдње теста);
- 2) Скала испитаничке поузданости (PI) – показује у којој је мери
испитаник био усредсређен и марљив у приступу тестовној
ситуацији;
- 3) Неодлучни одговори (TR) – Испитаник често заокружује број
три: „не могу да се одлучим“.

ПРИМЕНА ИНСТРУМЕНТА

Примена СТЛ-а је широка. Тест одликује економичност задавања, релативно лака интерпретација добијених података. Може се користити за потребе истраживања, у дијагностичке сврхе, приликом професионалне селекције и оријентације, као и за праћење ефеката психотерапије и фармакотерапије. Предност примене СТЛ-а у истраживачке сврхе је та што покрива не само структуру црта већ и подручје људских емоција. Једно од истраживања где је примењиван овај тест било је истраживање које се бавило особинама личности и страхом од смрти код старијих особа (Костић и др., 2015). Димензије теста коришћене у овом истраживању су се показале као поуздане.

Тест налази примену и у дијагностици, као и у саветодавном и терапијском раду. Једна варијанта примене у таквом раду јесте „укрштена дијагностика парова“ по угледу на „дијадни Роршах“ Бергера и Павловића (1973, према: Костић и др., 2012) и то према следећем упутству: људски парови (љубавни, брачни, пословни...) најпре се испитају појединачно и самоописно. Затим, сваки припадник пара описује партнера као субјекта. Психолог затим у описима трага за оним цртама где је самоопис значајно различит од партнеровог описа да би се испитала неподударност као узрок и извор несклада у тимском функционисању. Након појединачне и укрштене дијагностике може се започети саветодавни или терапијски рад.

Када је у питању примена СТЛ-а за потребе професионалне оријентације, поступак тече у три корака: прво се задаје тест професионалних опредељења (ТПО-3, Костић и др., 2011), затим СТЛ, након чега се посматра склад између израженог професионалног опредељења и профила личности добијеног на тесту.

Тест налази своју примену у фармацеутској индустрији захваљујући свом трећем делу теста (ПИЕ), јер може да региструје промене емоционалних стања. Може се користити за доказивање анксиолитичког (смањење анксиозности), неуролептичког (смањење психомоторне узбуђености и агресије) или антидепресивног деловања неког лека (Костић и др., 2012). Поред тога, задавањем теста „пре и после“ може се пратити и ефикасност примењених психотерапијских техника.

Поред својих предности, СТЛ има и ограничења. Треба бити обазрив приликом доношења закључака који се ослањају искључиво на резултате теста, да не би дошло до занемаривања квалитативне стране стварности. Препорука је да се увек у обзир узме више извора информација, као што је на пример интервју, посматрање или примена још неког инструмента, како би се видело јесу ли резултати међусобно у складу или не.

МАХОВЕР ТЕХНИКА – ЦРТЕЖ ЉУДСКЕ ФИГУРЕ

Потреба да се у оквиру експлорације личности као и психолошке дијагностике менталних обољења дође до што прецизнијих података резултирало је креирањем Маховер технике -- цртежа људске фигуре. Оригинална техника ауторке Карен Маховер је креирана са потребом да се сазна више о емотивним стањима, карактеристикама личности, синдромима и менталним обољењима клиничких пацијената са којима је Маховерова радила. Сматрала је да се управо анализом и интерпретацијом појединачних елемената цртежа људске фигуре, чији су аутори пацијенти, може сазнати више о њиховом унутрашњем свету. У то време је постојала техника анализе дечијих цртежа људске фигуре, ауторке Флоренс Гудинаф (1926), првобитно креирана за процену интелигенције код деце, у којој је Маховерова нашла инспирацију за свој рад. Поред бројних колега, који су се као и она бавили клиничком психологијом, једна је од ретких која је препознала потенцијал који би техника цртежа људске фигуре могла да има у психолошкој процени особина личности и дијагностичкој пракси. Дугогодишње искуство у болницама широм

Њујорка као и улога предавача на Универзитету у Њујорку довело је до тога да Махверова 1949. године публикује своју технику анализе цртежа људске фигуре. Своју пројективну технику базирала је на теоријским основама психоанализе Сигмунда Фројда, фокусирајући се на интерпретацију елемената цртежа главе, тела, екстремитета, али и на стил цртања, одећу и додатке одевној комбинацији (нпр. накит, шешир, машна, кравата, цигарета, лула...). У тежњи да сазна више о људској природи и усаврши своју технику, постоји анегдота која се везује за њу. Од сина Роберта, ког је добила у браку са својим студентом Соломоном Махвером, редовно је тражила да црта цртеже које је касније анализира. Због тога ју је називао „вештицом са рендгенским видом“ која је имала натприродну способност да у цртежима види оно што је аутору цртежа недокучиво и чега није свестан, те да су интерпретације биле углавном истините (Paul, 2010).

Мотивација проф. Петра Костића за адаптацију овог инструмента огледа се у популарности ове технике, која је у том тренутку била трећа најкоришћенија техника из „Приручника за психолошку батерију тестова за војну популацију“ после Плучиковог РИЕ-а и ММРП-201 Бергера и Бироа. У то време, као начелник Психолошке службе у Генералштабу Војске Југославије, увиђа потребу да се првобитна верзија технике адаптира како би се колегама психолозима омогућило коришћење материјала који је прилагођен популацији испитаника, као и да се први пут креирају инструкције за коришћење инструмента за групно задавање (Костић и Дивац, 1999). Свакако треба поменути и анегдоту која се веже за потребу да се изврши адаптација овог инструмента. „Разлог за дивље издавање овог Приручника није само тај што је већина војних психолога млада (дословно) и мање искусна већ и зато што су то у највећем броју колегинице, које, више објективно – мање субјективно, нису у прилици да се усавршавају или да прате стручну литературу“ (Костић и Дивац, 1999).

Уколико у анализи кренемо од поређења упутстава за интерпретацију која су дата у приручницима, види се јасна систематичност оба аутора, односно ауторке (Махверове) и коауторског пара (Костић и Дивац). У свом приручнику Махверова указује на важност:

- да се исти елементи код два испитаника не морају интерпретирати на идентичан начин;

- да особа која црта може нацртати себе какав јесте (реалног себе), каквог се замишља (идеалног себе), или неког из свог окружења;
- да приликом интерпретације треба упоредити цртеже које је продуковао испитаник по свим унапред датим параметрима;
- да се приликом интерпретације формира хипотеза која ће бити заснована не само на анализи цртежа већ и на додатним изворима о културном, социјалном, верском и др. пореклу испитаника (Weiner & Greene, 2017).

Костић и Дивац наводе да приликом интерпретације треба изабрати неки од понуђених интерпретационих оквира (Бергер, 1984, према: Костић и Дивац, 1999) водећи рачуна о томе да се интерпретација може извршити:

- са циљем описа личности испитаника у датом моменту живота;
- са циљем описа испитаниковог „ЈА“, његовог идентитета и доживљаја властитог тела;
- са циљем описа актуелне животне ситуације испитаника;
- с обзиром на циљ испитивања у ком испитаник учествује;
- са циљем описа развојних специфичности;
- у складу са психоаналитичким приступом описа личности (у складу је са препорукама које је у свом приручнику дала Махверова).

Оно на шта аутори упућују тумаче цртежа, ослањајући се на предлоге интерпретационих оквира Бергера, јесте да се пре самог задавања теста одреде за један од приступа интерпретацији цртежа, уз препоруку да се психоаналитички приступ не препоручује лаицима, психолозима почетницима, али и психолозима који немају дугогодишње искуство у клиничкој пракси или одговарајућу едукацију из психоанализе.

Тодоровићева (1973) предлаже три интерпретациона оквира. Први оквир се односи на *Импресионистички* приступ опису личности на основу општег утиска који цртеж оставља на процењивача. Други приступ је *Дескриптивни*, психоаналитички оријентисан опис личности заснован на анализи појединачних елемената из цртежа. Трећи оквир је *Синтептички* и базира се на описивању цртежа испитаника, као и на тумачењу података из пропратног интервјуа. Имајући у виду предлог Тодоровићеве

спроведено је истраживање у ком је опис личности дијагностикованих неуротичара, заснован на проценама психијатара, коришћен као критеријум ваљаности. Добијени резултати указују на то да је корелација са критеријумом ваљаности описа личности највиша када се користи синтетички интерпретациони оквир. Претпостављамо да су ови резултати охрабрили ауторе да приручник приреде на тај начин да се уз сваки елемент на цртежу да појашњење значења у једној реченици. Ипак, неки елементи имају и по неколико могућих интерпретација. Узимајући у обзир податке из интервјуа који је вођен са испитаником и одабраног интерпретационог оквира, тумач цртежа бира једну од понуђених интерпретација (Костић и Дивац, 1999).

ИНСТРУКЦИЈЕ ЗА ЦРТАЊЕ

Када говоримо о инструкцијама које се дају испитанику, Маховерова је од својих испитаника тражила да, пошто прибележи њихове основне податке, нацртају особу („Draw a person“). У току цртања на папиру је бележила време цртања, основне спонтане коментаре испитаника, која је фигура прва нацртана, редослед цртања делова тела... Када испитаник заврши са цртањем прве фигуре добија инструкцију да нацрта особу супротног пола.

Костић и Дивац су пре самог почетка цртања имали сличну процедуру бележења података о испитанику. Оно што разликује ове инструкције је то што су приликом адаптације Костић и Дивац увели још један задатак испитанику, тражећи од њега да прво нацрта дрво. Због отпора испитаника да цртају или покушаја да се одупру тестирању уз изговоре да не умеју да цртају, овај додатни задатак је имао улогу да опусте испитаника. Само цртање дрвета није имало никакву дијагностичку улогу. Такође, инструкције су се разликовале и по томе што је испитанику речено „Нацртајте целу људску фигуру“. Разлог за овакву инструкцију је то што се дешавало да су код Маховеорове испитаници цртали само главу, па би после тога добијали додатну инструкцију да употпуне цртеж. На тај начин се може променити пропорција делова тела на цртежу, или се јавити потреба испитаника да обрише свој цртеж и нацрта га опет, што може да утиче на интерпретацију (Костић и Дивац, 1999).

Упутство за вођење испитника са испитаником након завршетка цртања је сличан у оба приручника. Од испитаника се тражи да исприча причу о особи коју је нацртао. Уколико испитаник одбија да исприча причу охрабрује се постављањем питања из по-

лустандардизованог упитника. Нека питања имају и потпитања, како би се стекао јаснији увид у животне околности испитаника. Испитаник има задатак да исприча причу о обе нацртане фигуре. Инструкција коју испитаник добија гласи: „*Ispricajte priču o ovoj osobi kao da je glavni junak u nekom romanu, drami ili filmu*“ (Костић и Дивац, 1999).

Нека питања из упитника се не односе на нацртану фигуру већ на испитаника (Machover, 1949; Костић и Дивац, 1999).

Пример питања из упитника која се односе на асоцијације на цртеже:

1) Колико има година особа на цртежу?	7) Да ли је снажан?
2) Чиме се бави?	8) Који део тела му је најбољи и зашто?
3) Да ли је у браку?	9) Да ли је нервозан?
4) До ког нивоа школовања је стигао?	10) Шта га љути?
5) Да ли је бистар?	11) Шта су му најгоре навике?
6) Да ли је згодан?	12) Које су му највеће жеље?

Пример питања из упитника која се односе на самооцену испитаника:

- 1) Који је најгори део твог тела?
- 2) Које су ти добре стране?

УПУТСТВО ЗА ИНТЕРПРЕТАЦИЈУ ЦРТЕЖА

У оригиналном приручнику упутство за интерпретацију почиње уводним напоменама које се односе на инструкцију да се пажња посвети: брзини покрета приликом цртања, притискању, пуноћи линија, променљивости пуноће линије, редоследу цртања делова фигуре, положају фигуре, употреби позадине или подлоге приликом цртања људске фигуре, положају екстремитета у односу на тело, да ли је фигура приказана *ан фас* или у профилу. Код адаптиране верзије изостаје упутство да се прате сви ови знаци. Ипак, сви они су категорисани и налазе се у делу за интерпретацију знакова и значења.

Попис груписаних знакова са могућим интерпретацијама се поклапају у обе верзије инструмента. За адаптирану верзију се

може рећи да је прегледније урађена, јер се поред сваке групе знакова налази и опис могућих приказа као и њихове интерпретационе верзије. Укупно има 289 јединица (описа знакова тј. карактеристика на цртежу) груписаних у 9 категорија (Костић и Дивац, 1999). Групе знакова за анализу су поређане тако да се са интерпретацијом креће одозго на доле, односно од главе до пете. После груписаних знакова који реферирају на делове тела, налазе се групе знакова које се односе на додатке фигури, на стил цртања и поређење нацртаних фигура. У наредним редовима ће бити наведене групе знакова за анализу као и поједини примери елемената који се анализирају. Групе су:

- 1) Глава (11 јединица) пример јединица (*Глава неадекватно нацртана, Велика глава*);
- 2) Делови лица – социјалне карактеристике са подгрупама (81 јединица):
 - општи знаци (*Помно обрађена обележја главе, Нејасне црте лица*),
 - коса (*Наилашавање косе, Озбиљна и оскудна фризура*),
 - израз лица (*Појачавање или ујадљиво исцртавање чела (на фигури из профила)*),
 - обрве (*Доштеране обрве, Уздигнуће обрве*),
 - трепавице (*Исцртавање трепавица*),
 - очи (*Очи широм отворене са изразом будног изражења, Исцртавање очију*),
 - уши (*Изоставање увеш, Детаљна обрада увеша*),
 - нос (*Ујадљив нос, Претерано дуљак нос*),
 - уста (*Исцртавање уста (величином и отвором), Исцртавање уста, уошће*),
 - усне (*Проширене усне са поседном линијом, Усне у облику фалуса*),
 - брада (подбрадак) (*Наилашен подбрадак на женској фигури, Раздељена брада*),
 - адамова јадучица (*Поседан интерес за адамову јадучицу на ж/ф*),
 - врат (*Графичко налашавање врата, Крајак, ненаилашен врат*);
- 3) Екстремитети – обележја друштвених контаката са подгрупам (52 јединице):
 - општи знаци (*Машиновија слика покрета и кретања руку и ногу*),
 - руке и шаке (*Руке и шаке осенчене, Руке у хејовима или иза леђа*),

- прсти на руци (*Прсти без шаке, Заиварање прстију у шаку*),
 - ноге и стопала (*Велика стојала или мала стојала*),
 - прсти на ногама (*Видљиви ножни прсти на фијури која није јола*);
- 4) Остали делови тела са подгрупама (37 јединица)
- труп (*Заодљена фијура ируја, Мршав ируј (само коси и кожа)*),
 - рамена (*Широка, масивна рамена, Најлашавање рамена*),
 - груди (*Брисање, сенчење, враћање на ируди, Најлашене ируди и карлични иредео*),
 - струк (*Сирок који најлашава одвајање јорњеи од доњеи дела ишела*),
 - бедра и стражњица (*Жена са развијеном карлицом*),
 - зглобови (*Приказивање зглобова*),
 - анатомске индикације (унутрашњих органа) (*Полни орани у цршежу*);
- 5) Одећа и други детаљи са подгрупама (31 јединица):
- општи знаци (*Кицошка и модерна одећа, Ако цршач заишиа „оде-ло или не“*),
 - кравата (*Цршање кравате, Скуйљена кравата*),
 - дугмад (*Исиакнуша койча у виду црној дуимеша иамо иде је иу-иак*),
 - џепови (*Поседан ирешман џејова*),
 - шешир, лула, штап, оружје и ципеле (*Шешир одугара од друје одеће*);
- 6) Структурни и формални аспекти са подгрупама (37 јединица)
- тема (*Погордно ирказивање фијура*),
 - величина и место фигуре на листу папира (*Мешо фијуре*),
 - акција и кретање (*Сшаиичне фијуре, Фијуре које се „показују“*),
 - редослед цртања делова фигуре (*Скакање без илана по црше-жу*),
 - симетрија (*Почињање цршежа доишерицањем једне иолазне схеме (армаијуре)*),
 - средишња вертикална линија (*Најлашавање средишње линије*);
- 7) Положај фигуре (положај особе у њеном свету) са подгрупама (20 јединица)
- општи знаци (*Наишуша фијура, Тесно ириљудљене ноје на женској фијура*),

- перспектива (*Профил, Глава у профилу, шела анфас*),
 - тип линије (*Дебела, шешка линија, Нејасна линија*);
- 8) Индикатори конфликта (14 јединица) (*Брисање, Сенчење граница одела*);
- 9) Третман М/Ф (мушка фигура) и Ж/Ф (женска фигура) (6 јединица) (*Прво цртање фигуре сојсйвеној пола, Појачана ж/ф, а ослабљена м/ф*).

Оно што представља допринос читљивости и прегледности при интерпретацији знакова на цртежу у адаптираној верзији је и то што су аутори понудили опис 5 графомоторних синдрома. У оригиналној верзији инструмента уз интерпретацију знакова, у оквиру сваке од наведених група, процењивачима је дат опис синдрома ком може да припада испитаник. Имајући у виду да се ради о више могућих интерпретација знакова, што значи да се они могу повезати са више синдрома, претпостављамо да би процењивачу, поготову неискусном, процес тумачења био знатно отежан. Због тога сматрамо да груписање специфичних карактеристика приликом цртања фигура у појединачне синдроме много олакшава процес финалне интерпретације. Према Бергеру (1984) синдроми су: неуроза, депресија, шизофренија, параноја и органска оштећења.

ПРИМЕНА ИНСТРУМЕНТА

Маховер техника има своје предности и своје мане. Њена предност је лакоћа задавања и интерпретирања резултата. Међутим, њени недостаци се огледају у томе што се не може самостално користити за дијагностиковање клиничких поремећаја или описа личности. Ипак, њено коришћење као обавезног члана батерије тестова за процену личности се не доводи у питање.

Важност овог инструмента се огледа у томе што је уврштен у батерију тестова на основу чијих резултата је донесена одлука о изрицању законски прописаних санкција старијим малолетницима и млађим пунолетницима у БиХ. Тачније, адаптирана верзија инструмента је коришћена приликом процене структуре и динамике личности малолетних деликвената у сврху планирања третмана и израде индивидуалног плана и програма за малолетнике (Bijedić, Kovačević, Kuralić-Čišić, Muftić, Husić, 2017).

Резултати истраживања о ризичним облицима сексуалног понашања у затвору у Тузли указују да се применом адаптиране верзије Маховер технике – цртеж људске фигуре може открити

више о конфликтима у сексуалном функционисању код затвореника. Тачније, резултати указују на конфузију по питању сексуалног идентитета код затвореника окарактерисаних као „затворска проститутка“ и „затворски макро“ (Berberović, 2014).

Неки радови стручњака из области клиничке психологије приказују анализе ликовне експресије пацијената са дијагнозом шизофреније пре и после хоспитализације (Сук-Јовановић & Ђокић, 2002) или анализом и додатних цртежа насталих у критичним фазама током хоспитализације (Samardžić, 2012).

Навођењем горепоменутих радова указује се на то да се техника користи са различитим циљевима. Тачније, првобитна жеља професора Костића приликом адаптације Маховер технике је да заживи њено коришћење и у истраживачке сврхе, а не само дијагностичке, што је донекле и остварено.

ЗАКЉУЧАК

Велики је допринос науци од стране професора Костића и његових сарадника када је у питању тестирање личности. Конструкцијом нових и адаптацијом већ постојећих инструмената за наше потребе омогућио је стручњацима и истраживачима лакшу и бољу експлорацију личности.

Конструкцијом Структуралног теста личности изашао је из доград постављених оквира у тестирању личности и први направио модел који се ослања на сва три доминантна модела – лексички, биолошки и кружни. СТЛ сачињавају три независна теста коришћена у психолошкој пракси, Петофакторски модел развијен под лексичком парадигмом, Седмофакторски модел (четири димензије темперамента и три карактера) и Плучиков реформисани тест профил индекс емоција. Тест одликује економичност задавања, релативно лака интерпретација добијених података. Још једна од предности СТЛ-а јесте покушај контроле давања социјално пожељних одговора и приказивања себе у складу са улогом коју захтева контекст. Може се користити за потребе истраживања, у дијагностичке сврхе, приликом професионалне селекције и оријентације, као и за праћење ефеката психотерапије и фармакотерапије.

Са друге стране, за адаптирану верзију Маховер теста – цртежа људске фигуре можемо рећи да су аутори осигурали процењивачима све предности које је имала оригинална верзија инструмента, покушавајући да минимизирају њене недостатке. Оно што је њихов лични допринос унапређењу ове технике је прилагођавање интерпретација цртежа психолозима без искуства у

клиничкој пракси, психолозима без психоаналитичке едукације, као и студентима психологије.

Могуће интерпретације знакова дате су у табелама, подељене по деловима тела тако да се процењивачу умногоме олакшава проналажење значења за сваки анализирани елемент. Уколико би то желео, а било би пожељно то урадити, процењивач је могао направити чек-листу знакова, одмах поред цртежа који анализира, у коју би нумерисао све знакове са цртежа испитаника, а потом и њихова значења. Овај вид приказа података умногоме повећава ефикасност коришћења инструмента, а среће се у адаптираној верзији.

Оно што издваја овај приручник је и то што су аутори сматрали излишним писање теоријских разматрања везаних за особине личности, значај пројективних техника у експлорацији личности, историјат саме методе цртежа људске фигуре или значај симбола у цртежима као важних психолошких података о испитанику. Међутим, оно што су аутори сматрали важним је чињеница да се на начин на који су они конструисали упутства за тумачење симбола на цртежима омогућава коришћење Маховер технике за групно задавање са циљем спровођења истраживања и емпиријских студија. Ипак, треба напоменути да се у случају групног задавања јавља немогућност интерпретације неких домена цртања као што су нпр. редослед цртања делова фигуре, учесталост брисања приликом цртања, брзина цртања што представља ману адаптиране верзије инструмента.

Важан искорак у адаптираној верзији инструмента у односу на оригиналну је упозорење да се код уметника или професионалних цртача мора узети у обзир вештина приказа људске фигуре, те да се може констатовати да такви цртежи често немају дијагностичку пројективну вредност.

Када је у питању тестирање личности, и сам професор Костић је напомињао да треба бити обазрив приликом доношења крајњих закључака и не ослањати се само на један тест. Своје мишљење стручњак би требало да формира узимајући у обзир понашање и постигнуће испитаника у реалном животу. Ово се посебно истиче у примени Маховер технике која се не може самостално користити за дијагностиковање клиничких поремећаја или описа личности. Ипак, њено коришћење као обавезног члана батерије тестова за процену личности се не доводи у питање.

- ЛИТЕРАТУРА Костић, П., Влајић, А., Ранђеловић, Д. (2011). *Приручник за шесџ ѓрофесионалних оѓредељења ТПО-3*. Београд: Центар за примењену психологију.
- Костић, П. и Дивац, М. (1999). *Праќићикум Махонер шесџа – црѓеж лудске фѓиуре*. Београд: Центар за примењену психологију.
- Костић, П., Ранђеловић, Д., Влајић, А. (2012). Психометријска стандардизација структуралног теста личности. У: *Психолошка исћираживања учења и ѓонашања, зборник радова са научној скуѓа са мећународним учешћем* (201–225). Бања Лука: Филозофски факултет у Бања Луци – Друштво психолога Републике Српске.
- Костић, П., Ранђеловић, Д., Влајић, А. (2012): *Приручник за сћрукћурални шесџ личносћи (СТЛ)*. Преузето са www.psychometric.com
- Костић, С., Ранђеловић, Д., Јеремић, В., Костић, Б. (2015). Особине личности и страх од смрти код старих особа. У: Б. Јовановић (ур.), *Сћарење и квалићей живоѓа: ѓранзиција и евроинћеѓрације, мећународни ћемајски зборник* (45–66). Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
- Хол, К. и Линдзи, Г. (1983). *Теорије личносћи*. Београд: Нолит.
- Berberović, Dž. (2014). Seks iza rešetaka: fenomeni „zatvorske prostitutke“ i „zatvorskog makroa“. У: *Zbornik radova XX Empirijska istraživanja u psihologiji*. Београд: Филозофски факултет, 120-125.
- Berger, J. (1989). *Психодѓјагностика*. Београд: Нолит.
- Bijedić, M., Kovačević, R., Kuralić-Čišić, L., Muftić, E., Husić, D. (2017). *Процјена и третман малолетника прilikом извршења санкције*. Тузла: Биро за ѓудска права – „OFF-SET“.
- Cattell, R. B. & Kline, P. E. (1977). *The scientific analysis of personality and motivation*. Academic Press.
- Ćuk-Jovanović, L. & Đokić, K. (2002). Psihopatologija likovne ekspresije. *Engrami*, 24 (3–4), 81–88.
- Knežević, G., Džamonja-Ignjatović, T., Đurić-Jočić, D. (2004). *Petofaktorski model ličnosti*. Београд: Центар за применјену психологију.
- Machover, K. (1949). *Personality projection in the drawing of the human figure: A method of personality investigation*. Charles C Thomas Publisher.
- Paul, A. M. (2010). *The cult of personality testing: How personality tests are leading us to miseducate our children, mismanage our companies, and misunderstand ourselves*. Simon and Schuster.
- Plutchik, R. (1989). *Measuring emotions and their derivatives*. Academic Press.
- Repišti, S. (2016). *Психологија личности: Теорија и емпирија*. Подгорика: ауторско изданје.
- Rot, N. (1969). *Психологија личности* (Vol. 2). Београд: Завод за издавање удћбеника Социјалистичке Републике Србије.

Samardžić, S. (2012). Likovna ekspresija u proceni psihotičnog razvoja (prikaz slučaja). 2. Kongres psihologa Bosne i Hercegovine sa međunarodnim učešćem, 197.

Smederevac, S. & Mitrović, D. (2006). *Ličnost – metodi i modeli*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.

Weiner, I. B. & Greene, R. L. (2017). *Handbook of personality assessment*. John Wiley & Sons.

Wiggins, J. S. (1996). An informal history of the interpersonal circumplex tradition. *Journal of personality assessment*, 66 (2), 217–233.

KRISTINA Ž. RANĐELOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY

TIJANA R. TODIĆ JAKŠIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

OVERVIEW OF PERSONALITY ASSESSMENT INSTRUMENTS
- STRUCTURAL PERSONALITY TEST AND MAHOVER

There are differences among psychologists in defining the term personality. The argumentative system of assumptions about personality components and their mutual interaction and/or development is called theory of personality. In personality psychology, we can talk about personality models, which mostly relate to the structure of personality, and quality models must meet the conditions that qualitative theories fulfill. Some of the contemporary models are lexical, biosocial and circular. Katel pointed out that psychological science requires measurement precision, validity of explaining behavior, and reliability of predictions. A number of techniques are used for measuring and researching personality. Inventories are an instrument that measures several constructs. Personality tests can be objective and projective, with the help of which bypass, indirectly diagnose in-depth personality traits. The aim of this paper was to present two instruments (objective and projective) for personality assessment, designed (Structural Personality Test) and adapted (Machover Technique) by Professor Kostić. The motives for the construction and adaptation of the instruments will be discussed, as well as their structure and description of the instruments. This article also presents a comparison of the adapted Machover technique

by Professor Kostic with the original version by author Karen Machover. Also, it will be discuss the possibilities of applying the instruments for practical and scientific research purposes, outlining their advantages and disadvantages.

KEYWORDS: personality assessment; Professor Petar Kostić; Structural Personality Test; Machover Technique.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).